Specialoperationer? – ja och nej

av Olof Santesson

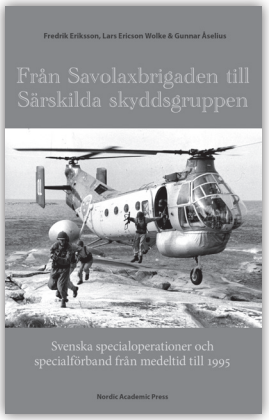

TITEL:
Från Savolaxbrigaden till Särskilda skyddsgruppen: Svenska specialoperationer och specialförband från medeltid till 1995
FÖRFATTARE:
Fredrik Eriksson, Lars Ericson Wolke & Gunnar Åselius
FÖRLAG:
Nordic Academic Press, ScandBook, Falun 2022

SPECIALFÖRBAND – NAMNET TYCKS säga oss att det rör sig om något militärt utanför det vanliga. Hårdföra män, sällan kvinnor, som satt sina egna regler och till skillnad från andra reguljära trupper opererar i en skuggvärld utanför krigets lagar. I verkligheten behöver det inte finnas några gränser mellan dem. Specialister kan utföra vanliga operationer, vanlig trupp kan sättas i in specialoperationer. Generalen Stanley McChrystal hade ägnat nästan hela sin karriär åt USA:s special forces, fem år som högste chef i Irak, innan han 2009 gavs befälet över ISAF-styrkan i Afghanistan med blott alltför traditionell upprorsbekämpning på programmet. Man kan uppenbart skifta roll och uppgift, och det är utmärkt att en ny bok sprider kunskap om fenomenet.

Specialoperationer förknippas inte sällan med ”små krig” och sätts in när man inte vill eller kan utöka en nationell ansträngning genom att mobilisera större styrkor. Det var väl något sådant Putin tänkte sig när han anföll Ukraina och först efter bakslag tvingades uppbåda ovilliga medborgare till vapentjänst. Men det hade varit vanliga trupper som flagrant misslyckades och gav oss en ny bild av den ryska förmåga på slagfältet som vi småstater vant oss att frukta. Nästan inga hade varit specialister.

Så vad är då specialförband och specialoperationer? Det var vad den här bokens författare, två professorer och en docent, alla knutna till Försvarshögskolans militärhistoriska avdelning, tänkte reda ut. Som erfarna akademiker ville de börja med att skapa en grund för förståelse i befintlig forskning, viktigt med tanke på att FHS’ som ung vetenskaplig institution behöver befästa sin ställning med habila vetenskapligt grundade framställningar.

Detta visade sig för svenskt bruka rätt mödosamt, då den mesta litteraturen är anglosachsisk och framväxt ur nyss besegrades strävan att återvinna fotfäste i andra världskrigets ockuperade Europa. Att britterna med amerikanarna strax i släptåget ville komma igen efter Dunkerque med åt-

minstone nålstick var början till ingrepp med stormakters offensiva resurser, rätt långt ifrån en småstats defensiva tankar. Vad en av McChrystals efterträdare, en annan ”mac”, amiralen William H McRaven, har utvecklat bygger på andra traditioner än vad kungariket Sverige hade skapat för försvarsstrid i sina norrländska och finska ödemarksutkanter. Ett problem med all teoribildning är också att den ägnats åt insatser som hört till de mest lyckade, inte bakslagen som visade allt som kunde gå och gick snett.

Likafullt ägnades bokutsläppets nittio minuter till en för åhörarna rätt krävande intellektuell gruppdiskussion kring etiska, sociala och politiska förutsättningar för specialoperationer, hur inom en försvarsmakt hitta de rätta personerna för en i grunden okonventionell militär verksamhet? Man insåg som lyssnare hur viktigt detta ämne var för docenten Fredrik Eriksson, den i författatrion som mest har tagit specialoperationer till sitt ämne, värt att utveckla vidare efterhand som svenska specialoperationer avhemligas.

Boken har tillkommit på ett initiativ av vad som numera heter Särskilda operationsgruppen (SOG) och Specialförbandsledningen (SFL) för att belysa deras framväxt. Men vad som kommit fram vid rader av samtal och intervjuer får anstå till en kanske kommande volym. I gengäld har författarna valt att göra en syntes av vad vi känner till om olika utslag av svensk säkerhets- och försvarspolitik.

Tydliga svar ges inte alltid på frågor om vad som kan ha varit exempel på specialoperationer. ”Det beror på”, ”både ja och nej”. Istället får man sitt lystmäte av femhundra års krigshistoria – nog ett avsiktligt grepp utifrån författarnas preferenser men framför allt en ambition att ge oss förståelsen av något som kunde liknas vid specialoperationer inne i danska Norge och tsardömets Ryssland och i tyska besittningar. Här berättas hur de tillkommit under olika ansatser från stormaktstiden och fram till mindre framgångsrika bragder: hattarnas krig, pommerska kriget 1747–1762 (en del av det världsomspännande sjuårskriget 1756–1763), Gustaf III:s ryska krig och finalen med 1808–1809 års finska krig, jägarstrid i Savolax och strandhugg.

Efter strider kring borgar och andra fästningar kom århundraden av militära revolutioner som krävde specialister, länge artilleriet som svensk specialitet och under trettioåriga kriget det finska rytteriet i täten. Det karolinska kavalleriet stod för avgörandet på slagfälten. Sedan insåg man behovet av lätta och rörliga förband, jägare i spridd ordning, husarer etc. Livgardet kunde utföra specialoperationer men kunde inte kallas för specialförband. Det gällde däremot för drabantkåren framför allt när det gällde personskydd av regenten.

Storheten var borta, efter 1800-talets förfallstid vaknade småstaten Sverige upp till en tid och en militär omvärld präglad av allmän värnplikt, större och våldsammare krig, unionsupplösning, industrialism och järnvägar – de sistnämnda faktorer som fick landet att upptäcka Norrlands betydelse. Man satsade på den nya stora förrådsfästningen Boden, som visade sig sårbar – upphovet till den ofta nämnda skidlöparbataljonen som skulle svara för fjärrskyddet. Luckor täpptes till: inte minst den oskarianska upprustningen av flottan.

Det tog tid, men så småningom började man inse att lantförsvaret krävde mer av soldater med speciell förmåga, även om inte kontinentens stöttrupper så i alla fall rörliga förband för strid i främst norrländsk terräng. Kavalleriets tid visade sig ute, men det fanns andra som kunde överta uppgiften att spana och göra snabba framstötar mot en fiendes transportvägar. Utvecklingen skulle leda till organiserandet av olika slags jägarförband,

och Sverige kunde under andra världskriget försenat sträva efter att inte komma hopplöst efter de krigande stormakterna. Redan under finska vinterkriget planerade man inom Övre Norrlands trupper för jägares spanings- och stridsinsatser inne på finländsk mark.

1942 års fria kriget-organisation avsåg att kunna tillämpas av varje man men passade framför allt jägarsoldater tränade för en roll av kanske veckors isolering. Bättre beväpning kunde nyttjas av dessa bättre utbildade soldater, till sist också två kompanier av fallskärmsjägare. Vi tog efter dem som också kunde ge oss ny utbildning, här var britterna ett stöd efter kriget. Upprustningen av ett för våra förhållanden stort flygvapen möjliggjorde sådant som flygspaning långt österut över Östersjön. Marinen tog efterhand nya tag med kustjägare och specialiteter som röj- och attackdykare. Satsningen på ett underrättelseväsen (C-byrån, T-kontoret) ges i boken stort utrymme, inte minst de täta kontakterna med Finland (Stella Polarisaffären) och den förlustbringande sändningen av agenter till främst Lettland och Litauen.

Författarna visar hur på marken armén för de mer insiktsfulla alltmer började bli ett problem med talanger som inte, som förr, efterfrågades. 1970-talet kom med datorisering, robotar och laser. Mer av spetskompetens började krävas. Unga officerare gick före med nya kunskaper. Med utländska lärdomar kunde Sverige börja tänka på att nalkas specialförbandens fyra centrala uppgifter: kvalificerad strid, särskild inhämtning, militär rådgivning och livvaktsuppdrag – uppgifter som kunde/skulle kunna behövas i såväl fred som krig.

Behovet uppenbarades under flera decenniers tilltagande problem att hålla uppe Sveriges volym av en stor krigsmakt av värnpliktiga. Beredskapstänkandet hade byggt på att man med förvarning skulle kunna mobilisera hela försvarsmakten för att stå redo när angriparen kom. Samtidigt som de materiella resurserna krympte såg man sig nu utmanas inför nya behov – en potentiell motståndare kunde angripa oss dolt, med sabotage och angrepp när vi var som minst beredda at reagera och hinna mobilisera.

En otryggare värld höll människor alltmer på spänn inför terrordåd. Inom försvarsstaben tog man, som boken pekar på, starkt intryck av GRU-avhopparen Viktor Suvorov, en pseudonym, och hans varningar med främst boken *Inside the Soviet Army*. Insikten hade väckts att det svenska systemet inte kunde reagera snabbt, t ex vid ubåtskränkningar och om vi skulle angripas av ryktets ryska diversionsförband. I det sluttande värnpliktsförsvaret måste vi ha åtminstone några som kunde snabbt reagera och åstadkomma ett första skydd åtminstone för Försvarsmakten ledning. Kraven kunde framför allt fyllas med olika slagsbefälsgrupper. Det fick i sådana fall bli en enhet av förhållandevis lättinkallade reservofficerare.

Försvarsgrenstänkande lade hinder i vägen. Man ville inte avstå förmågor till försvarsgemensam insats. Men när hela Försvarsmakten blev en enda myndighet öppnades möjligheten för högkvarteret att på egen hand skjuta till resurser till en grupp som hade skapats vid K 3 i Karlsborg. Den blev 1994 embryot till särskilda skyddsgruppen SSG och 2007 Särskilda inhämtningsgruppen SIG, som till sist 2011 blev Särskilda operationsgruppen SOG. Så kom det sig att, medan invasionshotet utmönstrades som övervunnet och totalförsvaret raserades och värnplikten lades vilande, vi här i alla fall fick en ny insatsberedd resurs.

Sekretessen kring den har gjort att allmänheten mest har sett spår av särskilda operationer vid brandhärdar i Afrika. Omvärlden ser ut att ha efterfrågat och använt dem ”där det är farligt” Men med FHS’ nya bok vet vi lite mer om skyddsgruppens förmåga

att ta till sig givande uppslag från kanske framför allt Storbritannien men ännu lite mer om hur historiens alla steg i riktningar blivit dess arv

Författarna har tagit intryck av sina rön, aningen garderat: Kanske ”använda på rätt sätt ger specialförbanden svenska beslutsfattare utökade möjligheter att agera nationellt såväl som internationellt”. Det nyss överraskande kan med tiden kännas platt. Men okonventionellt tänkande soldater kommer nog förstås att fortsätta att bli aktuella för det vid varje tid okonventionella. Det syns som vi, även med det lilla som direkt kunnat avslöjas, behöver dem.

Recensenten är ledamot av KKrVA.